



Ηρακλειδίου

Στη μητροπολιτική περιφέρεια Ταμασού και

Ορεινής βρίσκονται επτά Μονές, οι οποίες έχουν να επιδείξουν πλούσια ιστορία και δράση. Μία από αυτές, η ανδρώα Μονή της Παναγίας του Μαχαιρά, είναι Σταυροπηγιακή και αυτοδιοικείται, μέσα στα πλαίσια, βέβαια, του συνόλου της Εκκλησίας της Κύπρου. Δύο άλλες, ο Αρχάγγελος Μιχαήλ Αναλιόντα και η Θεοτόκος στα Καμπιά, όπου σήμερα εγκαταβιώνουν γυναικείες αδελφότητες, υπάγονται διοικητικά στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Στη νεοσύστατη, από το 2007, Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής ανήκουν τρεις εν λειτουργία Μονές, που είναι αφιερωμένες στους Αγίους Ηρακλείδιο, Παντελεήμονα και Ιωάννη τον Θεολόγο, όπου επίσης εγκαταβιώνουν γυναικείες αδελφότητες, καθώς και μία τέταρτη, του Αγίου Μνάσωνος, από την οποία σώζεται μόνο το καθολικό. Οι περισσότερες από τις Μονές αυτές συνδέθηκαν, κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας τους, με τους κατοίκους των κοινοτήτων της μητροπολιτικής περιφέρειας Ταμασού και Ορεινής και επέδρασαν άμεσα στην πνευματική φυσιογνωμία και στη διαμόρφωση του λαϊκού πολιτισμού τους. Στη σημερινή πανηγυρική εκδήλωση θα αναφερθούμε στην ιστορία της Μονής του Αγίου Ηρακλειδίου, που είναι αφιερωμένη στον ομώνυμο πρώτο Επίσκοπο της Μητρόπολης Ταμασού και η οποία, ως γνωστόν, πανηγυρίζει στις 17 Σεπτεμβρίου,

μέρα που τιμάται η μνήμη του.

Η Μονή του Αγίου Ηρακλειδίου είναι κτισμένη στα νοτιοανατολικά του χωριού Πολιτικό, πλησίον της αρχαίας πολιτείας της Ταμασού. Έμμεσες μαρτυρίες, όπως αναφορά στον βίο του Αγίου, που ανάγεται στον 5ο αιώνα, σε κελλιά και στο σπήλαιο - εκκλησία, όπου διέμενε, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στην περιοχή λειτούργησε Μονή ήδη από την Πρωτοβυζαντινή περίοδο. Ωστόσο δεν σώζονται σχετικές σαφείς μαρτυρίες, που να επιτρέπουν να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα. Είναι αξιοσημείωτο, όμως, ότι τα θεμέλια, στα οποία είναι κτισμένο το σημερινό μοναστηριακό οικοδόμημα, χρονολογούνται στην εποχή αυτή και μαρτυρούν τη συνεχή τιμή της μνήμης του Αγίου Ηρακλειδίου στην περιοχή.

Σύμφωνα με τα πορίσματα ανασκαφών, που έγιναν το 1963 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων, τον 4ο αιώνα ιδρύθηκε Μαρτύριο, δηλαδή μικρή οικοδομή, πάνω από τον ρωμαϊκό τάφο, που φέρεται ως τάφος του Αγίου. Στη συνέχεια, όπως έδειξε η αρχαιολογική σκαπάνη, τον 5ο αιώνα ανηγέρθη τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, στην οποία ανήκει το τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου, που βρέθηκε στο βόρειο κλίτος του καθολικού και, ίσως, τα τεμάχια από τους κίονες και τα κιονόκρανα, που είναι διασκορπισμένα στον περίβολο της Μονής. Οι ανασκαφές έδειξαν επίσης ότι, μετά την καταστροφή της πρώτης βασιλικής, ιδρύθηκε, τον 8ο αιώνα, άλλη βασιλική του ίδιου μεγέθους, η οποία εκοσμήτο με τοιχογραφίες, ορισμένα τμήματα των οποίων διασώθηκαν μέχρι τις μέρες μας και χρονολογούνται στον 11ο αιώνα. Η βασιλική αυτή διατηρήθηκε μέχρι τον 15ο αιώνα, οπότε ανηγέρθη στη θέση της το νότιο κλίτος του καθολικού και το τρουλωτό μαυσωλείο, το οποίο στις μέρες μας έχει ενσωματωθεί στο καθολικό σε ένα ενιαίο λειτουργικό σύνολο.

Στο μαυσωλείο, το οποίο ήταν ευρύτερα γνωστό ως «Κοιμητήριο Αγίων» ή «Παλαιά Εκκλησία», υπάρχει κάθοδος προς τον τάφο του Αγίου Ηρακλειδίου, που μάλλον ανοίχθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ίσως μετά την επίσκεψη στη Μονή του Ρώσου μοναχού Βασίλειου Μπάρσκυ το 1735, αφού ο τελευταίος στο οδοιπορικό του δεν αναφέρει οτιδήποτε σχετικό. Το τέμπλο του αποτελείται από πεσσίσκους και θωράκια, που ανήκαν στην αρχική βασιλική του 5ου αιώνα, και επιχρίσθηκαν τον 15ο ή 16ο αιώνα με ασβεστοκονίαμα, για να σχηματίσουν ομοιόμορφη επιφάνεια, οπότε διακοσμήθηκαν με τοιχογραφίες, που επιζωγραφίστηκαν στα μέσα του 18ου αιώνα. Ο δε τάφος του Αγίου Ηρακλειδίου, που βρίσκεται στα ανατολικά του καθολικού, αποτελείται από δύο ανομοιόμορφους υπόγειους θαλάμους, οι οποίοι ενώνονται με στενή δίοδο. Στην ανατολική πλευρά του ήταν τοποθετημένη η μαρμάρινη σαρκοφάγος του Αγίου, από την οποία σώζεται μόνο το κάτω τμήμα.

Το καθολικό της Μονής αποτελείτο από δύο κλίτη: το μεν νότιο κλίτος είναι αφιερωμένο στον Άγιο Ηρακλείδιο και ανηγέρθη, όπως αναφέρθηκε, τον 15ο - αρχές του 16ου αιώνα, το δε βόρειο είναι αφιερωμένο στην Αγία Τριάδα και προσετέθη στα τέλη του 17ου - αρχές του 18ου αιώνα. Στους πεσσούς του νότιου κλίτους σώζονται τοιχογραφίες της βυζαντινής περιόδου, μία από τις οποίες βρίσκεται στον κυρίως ναό και μία εντός του ιερού. Το 1759 ο Ιερομόναχος της Μονής Φιλάρετος ζωγράφισε στο δυτικό τμήμα του νότιου κλίτους, εντός καλλιτεχνικού πλαισίου ζωγραφιστών φύλλων, τους Αγίους Βασίλειο, Χρυσόστομο, Γρηγόριο και Νικόλαο. Στον ίδιο Ιερομόναχο οφείλονται, πιθανότατα, και οι διάφορες σκηνές από τον βίο του Αγίου Ηρακλειδίου, που σώζονται στο αφιδωτό άνοιγμα των τοίχων, μεταξύ των δύο τέμπλων του καθολικού.

Τα εικονοστάσια του νότιου και του βόρειου κλίτους του καθολικού είναι σκαλισμένα με πολλή κομψότητα και σε αυτά είναι τοποθετημένες εικόνες του 17ου και του 18ου αιώνα, αντιστοίχως, που θεωρούνται από τα πιο αξιόλογα δείγματα του αγιογραφικού εργαστηρίου της Μονής. Σε διάφορους άλλους χώρους της Μονής φυλάσσονται επίσης εικόνες του 16ου αιώνα, που αποτελούν έμμεση μαρτυρία για τη λειτουργία της από την περίοδο, τουλάχιστον, της Ενετοκρατίας και των πρώτων χρόνων της Τουρκοκρατίας. Η ένδειξη αυτή, όμως, δεν επιβεβαιώνεται από άλλες «ασφαλέστερες» πηγές.

Η παλαιότερη αναφορά στη Μονή του Αγίου Ηρακλειδίου, από ό,τι έχουμε υπόψη μας, ανάγεται στο έτος 1735, οπότε παρέμεινε σε αυτή για τρεις ημέρες ο προαναφερθείς Ρώσος μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ, ο οποίος κατέγραψε αρκετές πληροφορίες για τις συνθήκες ζωής των μοναχών της. Ο Μπάρσκυ δεν παρέλειψε επίσης να σχεδιάσει τα μοναστηριακά κτήριά της και να διασώσει την παλαιότερη μορφή, που είχαν πριν από τις μεταγενέστερες ανακαινίσεις. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, σε αυτήν ανήκαν αμπελώνες, δενδρόκηποι, αγροί και κοπάδι προβάτων,

που της επέτρεπαν να πληρώνει τους φόρους της και να τρέφει, τόσο τους έξι έως επτά μοναχούς της, όσο και τους επισκέπτες της. Όπως σημειώνει, βρισκόταν σε μικρή σχετικά απόσταση από την πρωτεύουσα του νησιού και κοντά σε κύριους δρόμους, με αποτέλεσμα πολλοί Οθωμανοί να προσέρχονται σε αυτήν και να εκφοβίζουν τους μοναχούς.

Ο παρατηρητικότετος και οξυδερκής Μπάρσκυ διέσωσε επίσης την παράδοση για ίδρυση της Μονής στα πολύ παλιά χρόνια προς τιμή του Αγίου Ηρακλειδίου, όπως και πολύτιμα στοιχεία για τα ιερά προσκυνήματά της. Αναφέρει ακόμη ότι η Μονή είχε δύο ναούς, από τους οποίους ο ένας ήταν νεόδμητος, δηλαδή το σημερινό βόρειο κλίτος του καθολικού, ενώ στο Μαυσωλείο, υπήρχαν τρεις σαρκοφάγοι, δύο από απλή πέτρα και μία από μάρμαρο. Σύμφωνα δε με παράδοση, που κατέγραψε από τους χωρικούς, σε αυτές φυλάσσονταν παλαιότερα τα λείψανα των Αγίων Ηρακλειδίου, Μνάσωνος και Ρόδωνος.

Την ίδια περίοδο λειτουργούσε στη Μονή του Αγίου Ηρακλειδίου αγιογραφικό εργαστήριο, που είχε πλουσιότερη παραγωγή εικόνων. Οι αγιογράφοι της Μονής, για περίοδο σχεδόν εκατόν χρόνων, ζωγράφισαν εικόνες, βημόθυρα και εσταυρωμένους τέμπλων και διακόσμησαν με τοιχογραφίες πολλούς ναούς του νησιού. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν τον 18ο αιώνα οι Ιωαννίκιος, Νεκτάριος, Φιλάρετος, Λαυρέντιος, Λεόντιος, έτερος Φιλάρετος, Δοσίθεος, Φιλόθεος και έτερος Λεόντιος, ο οποίος εξακολούθησε να ζωγραφίζει μέχρι τα πρώτα χρόνια του 19ου αιώνα. Τότε, η Μονή γνώρισε σημαντική ακμή και, σύμφωνα με τον Κτηματικό Κώδικα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου, διατηρούσε μετόχια στον Στρόβολο, στον Άγιο Ιωάννη Μαλούντας, στο Πρασιό Μεσαορίας, στο Τσέρι και αλλού. Είχε επίσης στην κυριότητά της ληνό στο Φιλάνι, νερόμυλο στα Πέρα, ελαιόμυλο στο Επισκοπειό, αμπέλια, ελιές και κτήματα σε πολλά χωριά της περιοχής Ταμασού, καθώς και κοπάδι με αιγοπρόβατα.

Από τον Κτηματικό Κώδικα πληροφορούμαστε επίσης, ότι ο ναός και τα μοναστηριακά κτήρια επιδιορθώθηκαν, το 1783, από τον Αρχιεπίσκοπο Χρύσανθο, στα πλαίσια του ανακαινιστικού έργου του, που περιλάμβανε την εκ βάθρων ανοικοδόμηση πολλών εκκλησιών της αρχιεπισκοπικής περιφέρειας. Στις ανακαινίσεις αυτές αναφέρεται επίσης μακρά επιγραφή σε αναθηματική εικόνα, που βρίσκεται στο συνοδικό της Μονής, και στην οποία εικονίζεται σε νέφη ο Χριστός, αριστερά όρθιος ο Άγιος Ηρακλείδιος και γονυπετής, μπροστά στη Μονή του Αγίου, ο Αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος.

Στη Μονή αναφέρεται επίσης ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός στο βιβλίο του για την Ιστορία της Κύπρου, το οποίο εξεδόθη στη Βενετία το 1788. Όπως σημειώνει, ήταν μία από τις 26 Μονές, που υπάγονταν στην Αρχιεπισκοπή του νησιού και σε αυτή φυλάσσονταν λείψανα του Αγίου Ηρακλειδίου. Από δε Κατάστιχο του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής πληροφορούμαστε, ότι το 1800 διέμεναν σε αυτήν ένας Οικονόμος

και τρεις Ιερομόναχοι, καθώς και δεκαεννέα άλλοι μοναχοί και λαϊκοί υπηρέτες, που αναφέρονται με τα κοσμικά ονόματά τους.

Η άνθηση της Μονής του Αγίου Ηρακλειδίου υπέστη σοβαρό πλήγμα κατά τα τραγικά γεγονότα του Ιουλίου του 1821, οπότε σχεδόν όλα τα μοναστήρια του νησιού λεηλατήθηκαν από τους κατακτητές και απογυμνώθηκαν από την κινητή και ακίνητη περιουσία τους. Η Μονή διατήρησε, για κάποιο διάστημα, μέρος από τη δυναμικότητά της, αφού αναφέρεται ότι το 1825 διέμεναν σε αυτή δώδεκα μοναχοί και λαϊκοί υπηρέτες. Τελικά, όμως, εξαιτίας των επιπτώσεων των γεγονότων του 1821, περιέπεσε σε παρακμή και στα μέσα του 19ου αιώνα εγκατελείφθη, και η κτηματική της περιουσία περιήλθε στην Αρχιεπισκοπή του νησιού, που την ενοικίαζε είτε σε κληρικούς, είτε σε χωρικούς, τους λεγόμενους «Επιστάτες».

Στα χρόνια, που ακολούθησαν, ο ναός και τα μοναστηριακά κτήρια υπέστησαν μεγάλες ζημιές από τη μακροχρόνια εγκατάλειψη και απειλούνταν με κατάρρευση. Τελικά, όμως, στις 23 Ιουλίου 1962, εγκαταστάθηκαν στη Μονή οι μοναχές Χαριθέα, Θεοφανώ και Ευπραξία, οι οποίες διέμεναν προηγουμένως στη Μονή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο Καϊμακλί, και με την ευλογία και την ενθάρρυνση του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ΄ άρχισαν εργασίες για την ανακαίνισή της. Τρία χρόνια αργότερα, στις 11 Δεκεμβρίου 1966, η Χαριθέα χειροθετήθηκε στην ηγουμενία, όπου και παρέμεινε μέχρι τον θάνατό της, που συνέβη το 2000. Στο μεταξύ, στη Μονή προσήλθε μεγάλος αριθμός μοναζουσών με αποτέλεσμα σταδιακά να αποτελέσει σημαντική πνευματική όαση, όπου κατέφευγαν πολλοί πιστοί, τόσο από τη γύρω περιοχή, όσο και από αλλού, χάριν προσκυνήματος, αλλά και για να παρακολουθήσουν τις εκκλησιαστικές ακολουθίες, που τελούνταν ανελλιπώς σε αυτήν. Στα νεότερα χρόνια, τη μακαριστή Χαριθέα διαδέχθηκε η μοναχή Προδρόμη, η οποία ενθρονίστηκε στην ηγουμενία στις 28 Μαΐου 2000 και η οποία συνεχίζει με τον ίδιο ζήλο το έργο της προκατόχου της.

Κωστής Κοκκινόφτας

Ερευνητής Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Σημ. Ομιλία που έγινε στο Συνοδικό της Ιεράς Μητρόπολης Ταμασού και Ορεινής, στις 19 Σεπτεμβρίου 2015, στα πλαίσια των εκδηλώσεων με τίτλο «Α΄ Ηρακλείδια», που διοργάνωσε η Ακαδημία Πολιτισμού της Μητρόπολης «Κυπροπαίδεια».

Πηγή: churchofcyprus.org.cy